

УДК 342.5

doi.org/10.30970/jcl.1.2021.1

Михайло Дармін

здобувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
Ужгородський національний університет,
Ужгород, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-1083-5197>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В КРАЇНАХ-УЧАСНИЦЯХ ЄС

CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF THE IMPLEMENTATION OF THE DECISIONS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN THE EU MEMBER STATES

Mykhailo Darmin

Postgraduate student of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence Department,
Uzhhorod National University, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-1083-5197>

Abstract | Emphasis is placed on the fact that the generally accepted principle of binding final judgment of an international judicial institution in one form or another is enshrined in the legislation of all EU member states. The peculiarities of the implementation of the decisions of the European Court of Human Rights in the EU member states are revealed. The implementation of the decision of the European Court of Human Rights is coordinated by the Ministries of Justice, which structurally includes a representative of the state in the European Court of Human Rights. The Plenipotentiary Representative of the State in the European Court of Human Rights is responsible for informing public authorities about the receipt of individual applications against the state to the European Court of Human Rights, the decision of the European Court of Human Rights in cases against the state, and the case law of the European Court of Human Rights.

The authorized representative of the state in the European Court of Human Rights develops recommendations on general measures to be taken to implement the decision of the European Court of Human Rights, participates in legislation. As for other general and individual measures to implement the decisions of the European Court of Human Rights, the key role in their application belongs to the Constitutional Court. The national legislation of a number of EU member states (Croatia, the Czech Republic, Estonia, Germany, Latvia, Lithuania, Norway, Portugal, Romania, Serbia, Slovakia, Turkey) provides for the possibility of an applicant in favor of a decision of the European Court of human rights, to request a review of a civil case on the basis of the establishment by the European Court of Human Rights of a violation by the state of its subjective legal right. In the Czech

Republic, the Constitutional Court analyzes the case law of the European Court of Human Rights, as well as explains it to other national courts of the Czech Republic in the form of recommendations. The German judicial authorities interpret and apply national law in the light of the case law of the European Court of Human Rights, taking into account compliance with the national standard of human rights. In order to avoid violations of human rights and freedoms, the Federal Constitutional Court of Germany uses the case law of the European Court of Human Rights not as the main, but as an auxiliary means of interpreting the content of human rights and freedoms enshrined in the Basic Law of Germany.

Keywords: human rights, the duty of the state, the decision of the European Court of Human Rights, the execution of the decision of an international judicial institution, the constitutional and legal enforcement of the decision of the European Court of Human Rights.

Анотація | Акцентовано увагу на тому, що загально визнаний принцип обов'язковості остаточного судового рішення міжнародної судової установи в тій чи іншій формі закріплено в законодавстві всіх країн-учасниць ЄС. Виявлено особливості виконання рішень Європейського суду з прав людини в країнах-учасницях ЄС. Виконання рішення Європейського суду з прав людини координується Міністерством юстиції, структурно до якого входить представник держави в Європейському суді з прав людини. На Уповноваженого представника держави в Європейському суді з прав людини покладено функцію інформування органів державної влади про надходження індивідуальних заяв проти держави до Європейського суду з прав людини, про рішення Європейського суду з прав людини у справ проти держави, а також про практику Європейського суду з прав людини загалом. Уповноважений представник держави в Європейському суді з прав людини здійснює розробку рекомендацій щодо заходів загального характеру, які необхідно вжити на виконання рішення Європейського суду з прав людини, бере участь у законотворенні. Щодо інших заходів загального та індивідуального характеру на виконання рішень Європейського суду з прав людини, то ключова роль в їх застосуванні належить Конституційному Суду.

У національному законодавстві ряду країн-учасниць ЄС (Хорватія, Чеська Республіка, Естонія, Німеччина, Латвія, Литва, Чорногорія, Норвегія, Португалія, Румунія, Сербія, Словаччина, Туреччина) закріплено можливість для заявника, на користь якого було постановлено рішення Європейського суду з прав людини, клопотати про перегляд цивільної справи на підставі встановлення Європейським судом з прав людини порушення державою його суб'єктивного юридичного права.

У Чехії Конституційний Суд здійснює аналіз практики Європейського суду з прав людини, а також у вигляді рекомендацій здійснює її роз'яснення іншим національним судам Чехії. Судові органи Німеччини тлумачать та застосовують національне законодавство з огляду на практику ЄСПЛ, зважаючи на дотримання національного стандарту забезпечення прав людини. Федеральний Конституційний Суд Німеччини з метою уникнення порушення прав і свобод людини застосовує практику ЄСПЛ не як основний, а як допоміжний засіб тлумачення змісту прав і свобод людини, закріплених в Основному законі ФРН.

Ключові слова: права людини, обов'язок держави, рішення Європейського суду з прав людини, виконання рішення міжнародної судової установи, конституційно-правове забезпечення виконання рішення Європейського суду з прав людини.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 3 Конституції України утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Забезпечення прав людини включає реалізацію, охорону та захист. Згідно зі ст. 5 Конституції України кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Обов'язок держави полягає в забезпеченні цього права¹.

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Одним з елементів права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій є право на виконання рішень таких міжнародних установ та організацій².

Водночас і науковці, і практики однастайні в думці, що забезпечення виконання рішень міжнародних установ та організацій в Україні потребує свого вдосконалення³. Практика Європейського суду з прав людини також свідчить про таку необхідність та доцільність.

Зважаючи на конституційні традиції країн-учасниць ЄС та України, а також на мету набуття Україною повноправного членства в ЄС, актуальним є аналіз конституційно-правового регулювання виконання рішень Європейського суду з прав людини і країнах-учасницях ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В науці конституційного права це питання досліджувалось в працях Д. Белова⁴, Ю. Бисаги⁵, Г. Нечипорук⁶ та інших науковців. Водночас комплексні дослідження цього питання з огляду на зміну суспільних відносин, законодавства, практику Європейського суду з прав людини не проводились.

Мета цієї статті – виявити особливості виконання рішень Європейського суду з прав людини в країнах-учасницях ЄС.

Виклад основного матеріалу. Загальновизнаний принцип обов'язковості остаточного судового рішення, в тому числі й обов'язковість остаточного рішення Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ), на підставі статті 46 Конвенції в тій чи іншій формі закріплено в законодавстві всіх європейських країн⁷. Однак, як зазначає Н. Блажівська, «законодавство європейських країн істотно відрізняється одне від одного у важливих аспектах процедури виконання рішення ЄСПЛ... З-поміж таких аспектів передусім слід зазначити наступні: 1) наявність спеціального закону, який регулює процедуру виконання рішень ЄСПЛ; 2) кваліфікація рішення ЄСПЛ як виконавчого документа; 3) існування спеціальної процедури виконання рішень ЄСПЛ, яка відрізняється від процедури виконання рішень національних судів; 4) наявність «єдиного вікна» для отримання заявником грошової компенсації (справедливої сатисфакції, передбаченої статтею 41 Конвенції); 5) існування спеціальної статті витрат державного бюджету для виплати грошових компенсацій на підставі рішень ЄСПЛ; 6) можливість перегляду рішення національного суду на підставі рішення ЄСПЛ, безпосередньо передбачена процесуальним законом»⁸.

Виконання рішення Європейського суду з прав людини є міжнародним зобов'язанням держави за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Такий підхід покладено в основу контрольного механізму Конвенції.

У Республіці Чехія порядок виконання рішення Європейського суду з прав людини врегульовано комплексом нормативно-правових актів. Перш за все, це ті нормативно-правові акти, які регулюють діяльність Уповноваженого представника держави в Європейському суді з прав людини. Також це ті нормативно-правові акти, в яких визначено функції і повноваження органів державної влади Чехії на виконання рішень Європейського суду з прав людини – вжиття заходів загального та індивідуального характеру.

² Бисага Ю.М., Дешко Л.М. Методологія дослідження конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. № 21. С. 14–16.

³ Deshko L. Restitutio in integrum: підходи Європейського суду з прав людини. Порівняльно-аналітичне право. 2018. №5. С. 365-368.

⁴ Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина. Ужгород: «Ліра», 2003. 55 с.

⁵ Deshko L. M., Bysaga Y.M., Zaborovskyy V.V. Protection of human rights by the Constitutional Court of Ukraine in the field of health care. Georgian Medical News. 2019. №9 (294). P. 165-171.

⁶ Конституційне право на звернення до Європейського суду з прав людини та механізм реалізації права на виконання його рішень / Бисага Ю.М., Нечипорук Г.Ю., Дешко Л.М. та ін. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2020. 236 с.

⁷ Deshko L. M., Bysaga Y.M., Zaborovskyy V.V. Protection of human rights by the Constitutional Court of Ukraine in the field of health care. Georgian Medical News. 2019. №9 (294). P. 165.

⁸ Блажівська Н. Виконання рішень Європейського суду з прав людини. Порівняльний аспект. URL: www.vru.gov.ua/Docs/visnik02_11.pdf

У Чехії виконання рішення Європейського суду з прав людини координується Міністерством юстиції Чехії. Структурно до нього входить Уповноважений представник держави в Європейському суді з прав людини.

На Уповноваженого представника держави в Європейському суді з прав людини покладено функцію інформування органів державної влади Чехії про надходження індивідуальних заяв проти Чехії до Європейського суду з прав людини, про рішення Європейського суду з прав людини у справах проти Чехії, а також про практику Європейського суду з прав людини загалом. Також Уповноважений представник держави в Європейському суді з прав людини здійснює розробку рекомендацій щодо заходів загального характеру, які необхідно вжити на виконання рішення Європейського суду з прав людини, бере участь у законотворенні.

На Міністерство фінансів Чехії покладено функцію з виплати сум матеріальної сатисфакції відповідно до рішення Європейського суду з прав людини у справах проти Чехії. Щодо інших заходів загального та індивідуального характеру на виконання рішень Європейського суду з прав людини, то ключова роль в їх застосуванні належить Конституційному Суду Республіки Чехія.

Конституційний Суд Республіки Чехія розглядає питання конституційності законів Чехії, в тому числі і в світлі практики Європейського суду з прав людини, а також розглядає скарги на порушення прав людини і основоположних свобод органами державної влади. На відміну від України, Конституційний Суд Чехії є національним засобом юридичного захисту, який має вичерпати заявник, перш ніж звернутись до Європейського суду з прав людини.

Практика Комітету міністрів у здійсненні нагляду за виконанням рішень Суду показує, що у виняткових випадках повторний розгляд справи або поновлення провадження є найбільш ефективним, якщо не єдиним засобом досягнення *restitutio in integrum*⁹. Комітет Міністрів Ради Європи у Рекомендації N R(2000)2 «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини» (1) закликав Договірні Сторони, зокрема, до перегляду своїх національних правових систем з метою забезпечення адекватних можливостей повторного розгляду справи, включаючи поновлення провадження, у випадках, коли Суд визнав порушення Конвенції, особливо: i) коли потерпіла сторона і далі зазнає значних негативних наслідків рішення, ухваленого на національному рівні, – наслідків, щодо яких справедлива сатисфакція не була адекватним засобом захисту і які не можна виправити інакше ніж через повторний розгляд або поновлення провадження; ii) коли рішення Суду спонукає до висновку, що а) оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції по суті, або б) в основі визнаного порушення лежали суттєві процедурні помилки чи недоліки, які ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні¹⁰.

Л. Дешко за критерієм запровадження національного механізму (механізмів), який передбачає можливість звернутися за переглядом справ, провадження в яких завершено згідно з судовим рішенням, яке набуло статусу остаточного, на підставі встановлення Європейським судом з прав людини порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод або на підставі рішення, винесеного іншою міжнародною судовою установою, країни-учасниці Ради Європи класифікує на такі види: 1) в національному законодавстві країни чітко не передбачено перегляд національним судом справ на підставі встановлення Європейським судом з прав людини порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та заявники не можуть ініціювати перегляд справи у зв'язку з нововиявленими обставинами або допущеними процесуальними помилками (Австрія, Бельгія, Греція, Угорщина, Італія, Ірландія, Ліхтенштейн, Люксембург,

⁹ Дешко Л.М. Конституційне право на звернення до міжнародних судових установ та міжнародних організацій: порівняльно-правове дослідження: Дис. ...докт.юрид.наук: 12.00.02 – конституційне право, муніципальне право. Київ, 2017. С. 270.

¹⁰ Комітет Міністрів Ради Європи у Рекомендації N R(2000)2 "Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_175#Text.

Монако, Словенія, Іспанія, Швеція...); 2) в національному законодавстві країни чітко не передбачено перегляд національним судом справ на підставі встановлення Європейським судом з прав людини порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, але заявники можуть ініціювати перегляд справи у зв'язку з нововиявленими обставинами або допущеними процесуальними помилками (Франція, Нідерланди, Польща); 3) в національному законодавстві країни закріплено можливість для заявника, на користь якого було постановлено рішення Європейського суду з прав людини клопотати про перегляд цивільної справи на підставі встановлення Європейським судом з прав людини або іншою міжнародною судовою установою порушення державою його суб'єктивного юридичного права (... Хорватія, Чеська Республіка, Естонія, ... Німеччина, Латвія, Литва, ... Чорногорія, Норвегія, Португалія, Румунія, ... Сербія, Словаччина, ... Туреччина)»¹¹.

Заходом загального характеру на виконання рішення Європейського суду з прав людини є вдосконалення національного законодавства та практики його застосування. Парламент Чехії здійснює гармонізацію законодавства Чехії зі стандартами Європейського суду з прав людини. До цього процесу долучене і Міністерство юстиції Чехії шляхом надання висновків на законопроекти.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини здійснює Конституційний Суд Чехії. Також Конституційний Суд Чехії у вигляді рекомендацій здійснює її роз'яснення іншим національним судам Чехії.

У Німеччині, як і в Чехії, відсутній спеціальний закон, який би регулював виконання рішень саме Європейського суду з прав людини. На Уповноваженого з прав людини при Міністерстві юстиції Німеччини покладено завдання з інформування органів державної влади Німеччини та громадськість про рішення ЄСПЛ. Рішення ЄСПЛ перекладається німецькою мовою та оприлюднюється. Це завдання також покладене на Уповноваженого з прав людини, який представляє Німеччину в ЄСПЛ.

Виконання рішення ЄСПЛ, як вже зазначалося, передбачає вжиття заходів загального та індивідуального характеру. Виплата справедливої суми сатисфакції є заходом індивідуального характеру. Її здійснює федеральне міністерство фінансів. Більше того, для виплати такої компенсації федеральне міністерство фінансів Німеччини має право вилучати (повністю чи частково) кошти з бюджетів земель в разі, якщо органи державної влади чи місцевого самоврядування спричинили порушення норм Конвенції і, відповідно, згідно з рішенням ЄСПЛ Німеччина була визнана порушницею норм Конвенції. Тобто федеральне міністерство фінансів застосовує субсидіарну відповідальність. Також заходи індивідуального характеру на виконання рішення ЄСПЛ передбачають поновлення (на скільки це можливо) порушеного права заявника. Відповідно, орган державної влади чи місцевого самоврядування, який прийняв рішення, яке порушило право заявника, гарантоване йому Конвенцією, має переглянути це рішення.

Якщо заявник не погоджується з результатами перегляду органом державної влади Німеччини рішення в його справі і вважає, що не відбулось поновлення (на скільки це можливо) його порушеного права, він має право звернутися до Конституційного Суду зі скаргою. За вживанням заходів загального характеру на виконання рішення ЄСПЛ здійснює нагляд Уповноважений з прав людини при Міністерстві юстиції. Судові органи тлумачать та застосовують національні нормативно-правові акти з врахуванням практики ЄСПЛ. При цьому національні стандарти забезпечення прав людини в Німеччині вищі, ніж стандарти Конвенції.

Таким чином, судові органи Німеччини тлумачать та застосовують національне законодавство з огляду на практику ЄСПЛ, зважаючи на дотримання національного стандарту забезпечення прав людини.

Федеральний Конституційний Суд Німеччини з метою уникнення порушення прав і свобод людини застосовує практику ЄСПЛ не як основний, а як допоміжний засіб тлумачення змісту прав і свобод людини, закріплених в Основному законі ФРН. На виконання рішення ЄСПЛ виконавчі

¹¹ Дешко Л.М. Конституційне право на звернення до міжнародних судових установ та міжнародних організацій: порівняльно-правове дослідження: Дис. ...докт.юрід.наук: 12.00.02 – конституційне право, муніципальне право. Київ, 2017. С. 272-273.

органи державної влади Німеччини здійснюють розробку законопроектів, адміністративних заходів. Якщо для виконання рішення ЄСПЛ необхідно вносити зміни до законів Німеччини – до розробки законопроектів залучається парламент.

Контроль за виконанням рішень ЄСПЛ здійснює Бундестаг шляхом направлення парламентських запитів і проведення слухань щодо вжиття заходів загального характеру органами виконавчої влади. Контроль за виплатою сум справедливої матеріальної сатисфакції здійснює Уповноважений з прав людини при Міністерстві юстиції. Конституційний Суд наділений повноваженнями з вирішення колізій між міжнародними нормами та нормами національних законів, з перевірки правозастосовної практики.

Висновки

1. Виконання рішення Європейського суду з прав людини координується Міністерством юстиції, структурно до якого входить представник держави в Європейському суді з прав людини.

На Уповноваженого представника держави в Європейському суді з прав людини покладено функцію інформування органів державної влади про надходження індивідуальних заяв проти держави до Європейського суду з прав людини, про рішення Європейського суду з прав людини у справах проти держави, а також про практику Європейського суду з прав людини загалом. Уповноважений представник держави в Європейському суді з прав людини здійснює розробку рекомендацій щодо заходів загального характеру, які необхідно вжити на виконання рішення Європейського суду з прав людини, бере участь у законотворенні. Щодо інших заходів загального та індивідуального характеру на виконання рішень Європейського суду з прав людини, то ключова роль в їх застосуванні належить Конституційному Суду.

2. В національному законодавстві ряду країн-учасниць ЄС (Хорватія, Чеська Республіка, Естонія, Німеччина, Латвія, Литва, Чорногорія, Норвегія, Португалія, Румунія, Сербія, Словаччина, Туреччина) закріплено можливість для заявника, на користь якого було постановлено рішення Європейського суду з прав людини, клопотати про перегляд цивільної справи на підставі встановлення Європейським судом з прав людини порушення державою його суб'єктивного юридичного права.

3. У Чехії Конституційний Суд здійснює аналіз практики Європейського суду з прав людини, а також у вигляді рекомендацій здійснює її роз'яснення іншим національним судам Чехії. Для виплати суми справедливої сатисфакції федеральне міністерство фінансів Німеччини має право вилучати (повністю чи частково) кошти з бюджетів земель в разі, якщо органи державної влади чи місцевого самоврядування спричинили порушення норм Конвенції і, відповідно, згідно з рішенням ЄСПЛ Німеччина була визнана порушницею норм Конвенції.

Якщо заявник не погоджується з результатами перегляду органом державної влади Німеччини рішення в його справі і вважає, що не відбулось поновлення (на скільки це можливо) його порушеного права, він має право звернутися до Конституційного Суду зі скаргою.

Судові органи Німеччини тлумачать та застосовують національне законодавство з огляду на практику ЄСПЛ, зважаючи на дотримання національного стандарту забезпечення прав людини. Федеральний Конституційний Суд Німеччини наділений повноваженнями з вирішення колізій між міжнародними нормами та нормами національних законів, з перевірки правозастосовної практики.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Deshko L. M., Bysaga Y.M., Zaborovskyy V.V. Protection of human rights by the Constitutional Court of Ukraine in the field of health care. *Georgian Medical News*. 2019. №9 (294). P. 165-171.
2. Deshko L. *Restitutio in integrum: підходи Європейського суду з прав людини. Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №5. С. 365-368.
3. Бисага Ю.М., Дешко Л.М. Методологія дослідження конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 21. С. 14–16.

4. Бисага Ю.М., Нечипорук Г.Ю., Берч В.В., Дешко Л.М., Орос М.М. Право народу на спротив: конституційно-правове дослідження. Ужгород, ТОВ «РІК-У», 2020. 232 с.
5. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина. Ужгород: «Ліра», 2003. 55 с.
6. Блажівська Н. Виконання рішень Європейського суду з прав людини. Порівняльний аспект. URL: www.vru.gov.ua/Docs/visnik02_11.pdf
7. Дешко Л.М. Конституційне право на звернення до міжнародних судових установ та міжнародних організацій: порівняльно-правове дослідження: Дис. ...докт.юрид.наук: 12.00.02 – конституційне право, муніципальне право. Київ, 2017. 479 с.
8. Комітет Міністрів Ради Європи у Рекомендації N R(2000)2 "Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_175#Text.

Перелік юридичних документів:

9. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

References

Bibliography:

1. Deshko L. M., Bysaga Y.M., Zaborovsky V.V. Protection of human rights by the Constitutional Court of Ukraine in the field of health care. *Georgian Medical News*. 2019. №9 (294). R. 165-171.
2. Deshko L. Restitutio in integrum: pidkhody Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. *Porivnialno-analitychne pravo*. 2018. №5. С. 365-368.
3. Bysaha Yu.M., Deshko L.M. Metodolohiia doslidzhennia konstytutsiinoho prava zvertatsia do mizhnarodnykh sudovykh ustanov ta mizhnarodnykh orhanizatsii. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia «Iurydychni nauky»*. 2016. № 21. S. 14–16.
4. Bysaha Yu.M., Nechyporuk H Yu., Berch V.V., Deshko L.M., Oros M.M. Pravo narodu na sprotyv: konstytutsiino-pravove doslidzhennia. Uzhhorod, TOV «RIK-U», 2020. 232 s.
5. Bysaha Yu.M., Palinchak M.M., Bielov D.M., Dankanych M.M. Mizhnarodni zasoby zakhystu prav ta svobod liudyny i hromadianyna. Uzhhorod: «Lira», 2003. 55 s.
6. Blazhivska N. Vykonannia rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Porivnialnyi aspekt. URL: www.vru.gov.ua/Docs/visnik02_11.pdf
7. Deshko L.M. Konstytutsiine pravo na zvernennia do mizhnarodnykh sudovykh ustanov ta mizhnarodnykh orhanizatsii: porivnialno-pravove doslidzhennia: Dys. ...dokt.iuryd.nauk: 12.00.02 – konstytutsiine pravo, munitsypalne pravo. Kyiv, 2017. 479 s.
8. Komitet Ministriv Rady Yevropy u Rekomendatsii N R(2000)2 "Shchodo povtornoho rozghliadu abo ponovlennia provadzhennia u pevnykh spravakh na natsionalnomu rivni pislia pryiniattia rishen Yevropeiskym sudom z prav liudyny". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_175#Text.

List of legal documents:

9. Konstytutsiia Ukrainy: Pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-vr. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. №30. St. 141.